

Зайниддин Абул Фазойил Исмоил ибн Хусайн ал-Журжоний ал-Хоразмий улуг олим ва замонасининг энг машхур табибларидан бири хисобланар эди.

XII асрнинг машхур тарихчиси Захириддин Абул Хасан Байха-кий ўзининг «Татима сифон ал-хикма» («Дононлик хазинасига кўшимча») асарида Исмоил Журжоний хакида шундай ёзади: «Мен у кишини 531 хижрий (1136 милодий) йилда Сарахсда кексалик чоғларида курган эдим. Ер юзининг адолатпеша хукмдори хоразмшоҳ Отсиз ибн Мухаммад уни бир неча муддатга Хоразмга таклиф этган эди. Хоразмда бўлган вақтида у «Ал-Хуффайи ал-аълоий» («Пояларнинг юкори кисми»), «Ат-Тибб ал-мулукий», «Китоб аз-захи-райе Хоразмшохий», «Китоб ал-ахрод» («Хасад туфайли келиб чикадиган касалликлар»), «Китоб ёдгор» («Эсдалик китоби»), «Китоб фи рад алаал фалосафа» («Файласуфларга карши раддия китоби»), кози Абу Сайд Шориъийга бағишлаб «Китоб тадбир йаум ва лайлат» («Кеча билан кундузнинг алмашилини хакида китоб»), «Китоб васиятнома» ва бошқа табобат ҳамда фалсафага дойр асарлар ездди. Унинг ёзган асарлари севиб ўқилганидан тез орада жахонга машхур бўлди.

Мухтарам кишилардан эшитишимча, у киши очик чехрали, хушмуомала, табиатан саховатли шахе эканлар» (172-бет).

Исмоил Журжоний 1042 йилда Журжон шаҳрида тугилган бўлса ҳам, умрининг кўп кисмини Хоразмда ўтказганлигидан Зайниддин Абул Фазойил Исмоил ибн Хусайн ал-Журжоний ал-Хоразмий деб улугланар эди.

Журжоний хоразмшоҳ кутбиддин Мухаммад ибн Ануштагин (1097—1127) ва унинг ўғли Алоуддавла Отсиз (1127—1156) саройида хизмат килди. Журжоний ўз даврида кадимги юнон табобати вакиллари Гален, Гиппократ, шунингдек, ўзидан олдин ўтган Абу Бакр Розий ва айникса, ибн Сино асарларини чуқур ўрганди.

Табобат илмидан ташкари бошқа илм соҳаларида ҳам машхур бўлганлигидан унга ойига минг динордан маош тайин килинган эди. Исмоил Журжоний ўзининг табобатга бағишланган энг йирик асари «Захирайе Хоразмшохий»ни 1110 йилда ёзиб тугатди ва уни хоразмшоҳ кутбиддинга бағишлади. Отсизнинг буйругига кўра, бу асарнинг кискартирилган нусхасини 1113 йилда «Ал-Хуффайи ал-Аъло-ий» номи билан ёзиб тугатди. Асар ҳаммага тушунарли форс тилида ёзилган бўлиб, харбий юришлар ва саёҳатларда ҳам хар ким этиги кўнжига солиб юришига кулайлик яратиш мақсадида шундай килинди.

«Захирайе Хоразмшохий» ўн китобдан иборат бўлиб, кейинчалик унга «Дорисозликка

оид китоб» («корабодин») кўшилди.

Биринчи китоб умумий назарий масалаларга багишланган бўлиб, унда табиат ва коинот хақидаги қарашлар баён этилади. Инсон организмнинг бирламчи аъзоларини ташкил этган унсурлар, мижоз, тўрт суюқлик, баданнинг ҳар бир қисмининг нималарга қодирлиги хақидаги таълимот ва шу муносабат билан таъбаотнинг фан сифатидаги вазифалари хақида гапирилади.

Иккинчи китобда соғлиқ ва касалликлар хақидаги таълимот, уларнинг турлари, намоён бўлиш белгилари, томир уришига қараб касалликни аниқлаш тўғрисида сўз юритилади. Учинчи китоб соғлиқни сақлаш, бунда атроф-муҳитнинг таъсирига, яъни ҳаво, маскан, сув, озик-овқат, ичимлик, уйку, бедорлик, ҳаракат ва осойишталикка багишланган. Бу китобда болалар, қариялар, сафардагилар учун алоҳида-алоҳида қоидалар баён этилган.

Тўртинчи китобда касалликни қандай кечиши мумкинлигини белгилаш, қайси пайтларда энг оғир ҳолатларга тушиб қолиш, улардан қутулиш муаммолари хақида гап боради. Бешинчи китобда безгак касалининг пайдо бўлиш сабаблари, унинг белгилари, даволаш тарзи баён этилган.

Олтинчи китобда инсон аъзойи баданининг ҳар қил жойларида пайдо бўладиган касалликлар, уларни даволаш усуллари таҳлил этилган.

Еттинчи китоб рақ касалликларига, яралар, шишлар, суяқ чиқишлари ва синишларига багишланган.

Саккизинчи китобда пардоз-андозлар, ўзига оро беришлар хақида гап боради.

Тўккизинчи китобда захарлар ва унга қарши даволаш усуллари хақида ҳикоя қилинади.

Ўнинчи китоб давосизликка багишланган. «Заҳирайе Ҳоразмшоҳий» ўз вақтида омма орасида кенг тарқалган таъбаот соҳасидаги энг машҳур асар бўлганлигидан жаҳон қутубхоналарининг қўпчилигида унинг қўлёзмалари ҳамон сақланиб келинмоқда. XII аср муаллифи ватандошимиз Арузий Самарқандий бу асарни буюқ олимлар Жолинус, Розий, ибн Сино ва бошқаларнинг шу соҳадаги китоблари қаторига қўйган. Бу асар ҳатто яҳудий тилига таржима қилинган эди. XVI асрда эса Абул Фадл Муҳаммад ибн Идрис Дафтарий уни турк тилига таржима қилган.

Маълумки, Шарқ олимларигина эмас, балки XVIII аср охиригача яшаган Оврўпо олимлари ҳам барча борлиқнинг асосида тўрт унсур, яъни тупроқ, сув, ҳаво ва олов ётади деб билишган. Исмоил Журжоний ҳам инсон танаси мазкур тўрт унсурдан ташкил топганини, у сабабсиз касалликка қалинмаслигини қайд этади. Қасаллик сабаби эса, юқорида зикр этилган бир-бирига қарама-қарши бўлган тўрт унсур мувозанатининг бузилишидан қелиб қикади. Шунинг учун ҳам Журжоний таъбаотни малақа ҳосил қилиш йўли билан қўлга қиритиладиган фан деб ҳисоблайди.

Исмоил Журжоний фикрича, исбот ва тафаккур воситасида ҳосил қилинган нарса илм деб аталади. Илм ҳам ўз навбатида икки қил бўлади: назарий ва амалий. Назарий илмларга адабиёт, мантиқ, риёзиёт қирса, амалий илмлар ўз ичига механика, тикувчилик ва бошқа қўл ишлари, ҳунармандчиликни қамраб олади. «Таъбаот илми эса, айни ҳодда ҳам назарий ва ҳам амалий илмлардан ташкил топали». Таъбаот илмидан қузатилган мақсад танани бутунликда — соғломликда ушлаб туришга тиббий тадбирлар қўллаш йўли билан эришмоқдир. Бундай ҳолат бемор қишиларнинг ва уларни даволовчи табибларнинг вужудга қелишига сабаб бўлади. Табиблар эса, табиатнинг барча қиру асроридан боҳабар бўлишлари лозим.

Маълумки, табиатнинг энг буюқ мўъжизаси — бу инсондир. Шунинг учун ҳам бу

мўъжизанинг нимадан таркиб топганини билиш — уни даволашнинг калитидир. Исмоил Журжоний фикрича, хайвонот оламининг ҳам ўз мизожи бор, аммо инсондаги мижозгина мўътадидир. Бундай натижага Оврўпо олимлари XIX аернинг охирлари ва XX аернинг бошларида-гина эришдилар. Улар бутун инсон баданида бўладиган кимёвий жараёнлар, унинг она корнида пайдо бўлишидан бошланган ўзгаришлар, тугилгандан кейинги хаётий йўли: чакалоклиги, ўспиринлиги, ёшлиги, кексалиги, қарилик ва ўлим билан якунланадиган хаётий боскичларидаги ҳар бир хужайраларнинг пайдо бўлиши, заволга юз тутиши, бир томондан асаб тизимининг даҳолати сабабли юз берса, иккинчи томондан, бадан аъзоларига маълум мижоз (темперамент)га эга бўлган ҳармонларнинг аралашиши оқибатида юз беришини аниқладилар. Ҳармонларнинг киши жисмига, руҳиятига таъсири ошқора билиниб туради.

ғариза (инстинкт) ва ҳаяжон, феълу атвор ва мизожлар ҳармонлар таъсири воситасида намоён бўлади. Ҳозирги пайтда иссик, совук, нам ва қуруқ мизожли инсонларнинг бўлишлиги ишончли далилларга асосланган илмий ҳақиқат сифатида тан олинган. Чунки уларнинг манбаи асаб тизими, ички ҳармонлар амалиётида эканлиги исботланган.

Исмоил Журжоний кишилар мизожи уларнинг умрлари давомида ўзгариб туришлигини ва ўлимининг табиийлигини илмий жихатдан содда ва равон тилда тушунтирди.

Инсонлар умрини у тўрт даврга бўлади:

Биринчи давр — тугилиш, ўсиш ва парваришlash боскичи бўлиб, 15—16 ёшгача бўлган вақтни ўз ичига олади.

Иккинчи давр — ёшлик ва етуклик боскичи бўлиб, 30 ёшгача бўлган вақтни ўз ичига олади. Бундан кейин жисмонан ўсиш ва улгайиш даври бошланади. Баъзиларда ўсиш ва улгайиш ёши 35 ёки 40 ёшгача ҳам давом этиши, шу ёшгача бўлган умрни ёшлик даври деб ҳисоблаш мумкин.

Учинчи давр — мўйсафидлик боскичи, бу даврда инсон то 60 ёшга етгунча ёшлик қувватидан баҳра олиб яшаши мумкин бўлади.

Тўртинчи давр — киши умрининг қарилик даври бўлиб, бунда қувватнинг сусайиш ҳолати кузатилади ва бу жараён умрнинг охиригача давом этади. қариликнинг фазилати шундаки, баъзилар 60 ёш яшайди, баъзилар эса яна ўспиринлик, ёшлик ва мўйсафидлик йиллари канча давом этган бўлса, ўшанга тенг келадиган вақгача яшаб, 120 ёшга қириши мумкин.

Кишилар болалик даврларидан то етуклик ёшига етгунларига қадар иссик ва нам мизожга, етуклик ёшидан сўнг эса иссик ва қуруқ мизожга эга бўладилар; 35 ёшдан кейин бундай ҳолат қамаяди.

Исмоил Журжонийнинг қоинот ва инсон ҳақидаги илмий муло-ҳазалари воқеликдан олинган манбалар асосида шаклланган бўлиб, у инсоннинг табиий эҳтиёжлари чексизлигидан қелиб қикади ва уларни қондиришни ақлий йўл билан қегаралашни ягона қора сифатида тарғиб этади.

Унинг фикрича, ҳақиқий лаззат жисмоний ҳузур-ҳаловатда, тўқин-сочин ҳаёт қечиришда эмас, балки ақлий ва маънавий қамолотга эришишдадир. Нариги дунёдаги беҳишт, жаннат ҳузур-ҳало-ватларини руҳий, ақлий ором олишлиқда деб тушунади. «Заҳирайе Ҳоразмшоҳий» асарини тугатгандан сўнг Журжоний Марв шаҳрига қелади. Бу пайтда Марв шаҳри Султон Санжарнинг пойтахти ҳисобланар эди. Султон Санжар унга қатта илтифот ва иззат-икром қўрсатганлиги сабабли Журжоний умрининг охиригача шу ерда яшади. Бу ерда ҳадис илмида Абул қосим қўшайрий билан мулоқатда бўлди, тақобат соҳасида эса машҳур табиб ибн Аби Содик билан ҳамқорлик қилди. Бундан ташқари

Ирок, Форс ва Хузистон табиблари билан, ибн Синонинг баъзи шогирдлари билан хамсухбат бўлди. Умрининг охиригача Марв мадрасаларида бир неча фанлардан сабоқ берди. Ёкут Хамавийнинг «Мужам ул-булдон» асарида келтирилишича, Исмоил Журжоний Марвда хижрий 531 (1136) йилда вафот этди. Исмоил Журжонийнинг илмий меросидан фойдаланиш кейинги асрларда ҳам самарали давом этди.

Кодиров